

اسناد و شروح خطبه‌های حضرت زهرا سلام الله علیها - فتحیه فتاحی زاده، محمدرضا رسولی راوندی

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال دوازدهم، شماره 45 «و ژه حدیث»، زمستان 1393، ص 11-24

اسناد و شروح خطبه‌های حضرت زهرا سلام الله علیها

فتحیه فتاحی زاده [1] ×

محمدرضا رسولی راوندی [2] ××

چکیده: نگارنده در این مقاله، درباره دو خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها سخن می‌گوید: یکی خطبه‌ای که در مسجد ایراد فرمود (فدکیه) و دیگر خطبه در جمع زنان عیادت کننده. نویسنده، راویان و اسناد این دو خطبه و کتابهایی را که در شرح آنها نوشته شده، بر می‌شمارد.

کلیدواژه‌ها: خطبه فدکیه، فاطمه زهرا سلام الله علیها، خطابه‌های فاطمی - اسناد، خطابه‌های فاطمی - شروح.

1- انگیزه خطبه

پس از رحلت رسول اکرم⁶ دو حادثه مهم و سرنوشت‌ساز روی داد که تمامی حوادث بعد از آن را تحت تأثیر قرار داد. این دو حادثه یکی تشکیل سقیفه و غصب خلافت مسلمین، و دیگری غصب فدک معنی قطعه زمینی اهدایی حضرت پغمبر گرامی اسلام⁶ به دخترش حضرت زهرا سلام الله علیها بود. پس از مدت بسیار کوتاهی از این دو رویداد و بعد از چند بار پیکاری برای باز پس گرفتن فدک و بی‌نتیجه بودن آن، حضرت زهرا سلام الله علیها در مسجدالمنبی⁶ در مدینه حاضر شد و خطابه‌ای ایراد کرد که از آن پس به خطبه فدک معروف شد. این خطبه نه تنها مسائل فدک را بخوبی و حق اهل بیت در آن را بروشنی اثبات می‌کند، بلکه مشتمل بر مضامین بلند در معارف اعتقادی است. در این اصول اعتقادی با دینی‌ها، از توحید گرفته تا نبوت و معاد، اسرار احکام، اوامر و نواهی قرآن، ذکر وضع مردم قبل از بعثت رسول اکرم⁶

، مبارزات و سختیهای پیامبر اکرم⁶

و علی علیه السلام در راه پیروزی و تثبیت دین خدا، فتنه‌های دشمنان و برخی مسلمانان در مسرت تثبیت اسلام، جانشینی علی علیه السلام از طرف خدا توسط پیامبر در غدیر خم، رحلت پیامبر⁶

و عهدشکنی برخی مسلمین، غصب خلافت و مخالفت با حکم خدا و قرآن در مسائل خلافت، غصب فدک و مخالفت با احکام صحیح الهی در قرآن و... از جمله مطالب این خطبه است که در نهایت اختصار و در اوج استحکام و زیبایی بیان شده‌اند. اما با این حال، برخی این خطبه را مجعول و ساخته و پرداخته محدثان و علماء دانسته‌اند و اصل خطبه را زیر سوال برده‌اند.

[3]

بنابراین آنچه مقدم بر پژوهش در محتوا و اهداف اجتماعی و تربیتی این خطبه و نیز خطبه عیادت، ضروری می‌نماید، معرفی و شناخت اسناد این خطبه‌ها جهت اعتبار بخشی به آن‌ها است. بدین منظور، این نوشتار ضمن بررسی اسناد سخنان حضرت، نگاهی گذرا به شروح نگاشته شده نسبت به خطبه‌های حضرت می‌اندازد تا میزان اثرگذاری این وقایع مهم تاریخی بر علمای شیعه را به عنوان دلیلی دیگر بر اصالت و اعتبار آن‌ها نشان دهد.

2- راویان اصلی متن کامل خطبه فدکیه

خطبه فدکیه به طرق مختلفی نقل شده که در کتب مورد اعتماد به ثبت رسیده است. اما با یک نگاه کلی می‌توان راویان اصلی متن کامل خطبه را - از طریق شیعه و سنن - اینگونه معرفی کرد:

زینب کبری سلام الله علیها، امام حسین علیه السلام، امام باقر علیه السلام، عایشه، ابن عایشه، ابن عباس، عبداللله بن حسن بن حسین، ابوهشام محمد، عوانه، عطیه عوفی.

3- اسناد متن کامل خطبه فدکیه

خطابه حضرت زهرا³ با اسناد زیادی نقل شده که بسیاری از آنها بدست ما نرسیده و یا اگر رسیده متن کامل خطبه را همراه نداشته و فقط قسمتهایی از آن را نقل کرده است، اسنادی که تاکنون بدست ما رسیده و خطبه کامل حضرت را برای ما نقل کرده باشد، بیش از بیست سند است که ذیلاً بعنوان پشوانه متن آماده شده خطبه عیناً ذکر می‌شود:

3-1- روایت حضرت زینب سلام الله علیها

این روایت را، احمد بن عبدالمعزیز جوهری در المسقیفه و المفدک، ابن طیفور در بلاغات النساء، ابوجعفر محمد بن جریر طبری امامی در دلائل الإمامة، ابن ابی المحدثین در شرح نهج البلاغه، حسنی یمنی در کتاب انوارالمیقین و جمال المدین یوسف در المدر المنظیم بدین صورت ذکر کرده‌اند:

1- قال احمد بن عبدالمعزیز الجوهری: حدثنا محمد بن زکریا، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن عماره المکندي، قال: حدثني ابي، عن الحسين بن صالح بن حي، قال: حدثني رجلاان من بني هاشم، عن زينب بنت علي عليه السلام (جوهری، المسقیفه و المفدک، ص 98 و نیز نک: ابن ابی المحدثین، شرح نهج البلاغه، ج 16، ص 211).

2- قال احمد بن ابی طاهر ابن طیفور في بلاغات النساء: حدثني جعفر بن محمد بن رجل من اهل ديار مصر - لقبته بالمراقفه - قال حدثني ابي قال: اخبرني موسى بن عيسى قال: اخبرنا عبدالله بن يونس قال: اخبرنا جعفر الماحمر، عن زيد بن علي بن الحسين عليه السلام، عن عمته زينب³ (ابن طیفور، همان، ص 26).

3- قال ابو جعفر محمد بن جرير المطبري في دلائل الامامة: اخبرني ابوالحسين محمد بن هارون بن موسي المتلعكبري، قال حدثنا ابي، قال: حدثنا ابوالعباس احمد بن محمد بن سعيد المهداني، فقال: حدثني محمد بن المفضل بن ابراهيم بن المفضل بن قيس الماشعري، قال: حدثنا علي بن حسان، عن عمه عبدالرحمن بن كثير، عن ابي عبدالله جعفر بن محمد، عن ابيه، عن جده علي بن الحسين عليه السلام، عن عمه زينب بنت اميرالمؤمنين عليه السلام (طبری، دلائل الامامة، ص 109).

قال المطبري ايضا في دلائل الامامة: قال المعباس: حدثنا محمد بن المفضل بن ابراهيم الماشعري، قال: حدثني ابي، قال: حدثنا احمد بن محمد بن عمرو بن عثمان الجعفي، قال حدثني ابي، عن جعفر بن محمد عليه السلام، عن ابيه، عن جده علي بن الحسين عليه السلام، عن عمته زينب بنت اميرالمؤمنين عليه السلام و غير واحد (همانجا).

قال المطبري ايضا في دلائل الامامة: حدثني القاضي ابو اسحاق ابراهيم بن مخلد بن جعفر بن سهل بن حمران المدققي، قال: حدثني ام الفضل خديجه بنت محمد بن احمد بن ابي الثلج، قال: حدثنا ابو عبد الله محمد بن احمد المصفواني، قال: حدثنا ابو احمد عبد العزيز بن يحيى الجلودي البصري، قال: حدثنا محمد بن زكريا، قال: حدثنا جعفر بن عماره الكندي، قال: حدثني ابي، عن المحسن بن صالح بن حي، قال: حدثني رجلان من بني هاشم، عن زينب بنت علي عليه السلام (همان، ص 110).

4- قال المحسن بن بدر الدين محمد المحسني اليميني في انوار الميقين: حدثنا ابو زرعه احمد بن محمد بن موسى الفارسي، قال: حدثنا المقاسم بن محمد بن صعب الكوفي، قال: حدثني ابي، قال: حدثني يحيى بن الحسين بن زيد بن علي، عن ابيه، عن جده، عن عمته زينب بنت علي عليه السلام (حسني يمني، انوار الميقين، ص 2 عليه السلام، 2 عليه السلام 6-2 عليه السلام عليه السلام).

5- قال جمال الدين يوسف بن حاتم المشامي في المدر المنظيم: روي عبد الله بن علي بن ابي طالب عليه السلام (حاتم شامي، المدر المنظيم، ص 465-483).

3-2- روایت امام حسين عليه السلام

این روایت در کتب بلاغات النساء و دلائل الإمامة بدین سند مذکور است:

1- قال ابن طيفور في بلاغات النساء عن ابي الحسين زيد بن علي بن الحسين عليه السلام، قال: حدثني ابي، عن جدي الحسين عليه السلام (ابن طيفور، همان، ص 23).

2- قال ابو جعفر المطبري في دلائل الامامة: حدثنا العباس بن بكار، قال: حدثنا حرب بن ميمون، عن زيد بن علي، آباءه عليه السلام، و هو ينهي الي الحسين عليه السلام (طبري، همان، ص 111).

3-3- روایت امام باقر عليه السلام

سند روایتی که به امام محمد باقر عليه السلام می رسد در کتب السقیقه و المدکک، دلائل الإمامة و شرح ابن ابي
المحدید
قرار است:

1- قال ابوبكر احمد بن عبدالعزيز الجوهري: حدثني عثمان بن عمران العجيفي، عن نائل بن نجيح، عن عمرو بن شمر، عن جابر المجعفي، عن ابي جعفر محمد بن علي عليه السلام (جوهري، همانجا؛ ابن ابي الحديد، همانجا).

2- قال المصفواني: و حدثني أبي عن عثمان، قال حدثنا نائل بن نجيح، عن عمرو بن شمر، عن جابر المجعفي، عن ابي جعفر محمد بن علي المباقر عليه السلام (طبري، همان، ص 110).

3-4- روایت ابن عباس

این سند در کتاب دلائل الإمامة آمده است، و ناقل از او عكرمه است:

قال ابو جعفر المطبري في دلائل الامامة: حدثنا ابوالمفضل محمد بن عبدالله بن المطلب الشيباني، قال: حدثنا ابوالمعالي احمد بن محمد (بن احمد) بن سعيد المهداني، قال: حدثنا احمد بن محمد بن عثمان بن سعيد المزيات، قال: حدثنا محمد بن الحسين المصباني، قال: حدثنا احمد بن محمد بن ابي نصر البزنطي، عن المسكوني، عن ابان بن عثمان الاحمر، عن ابان بن اغلب الربيعي، عن عكرمه عن ابن عباس (طبري، همان، ص 109).

3-5- روایت عبدالله بن حسن بن حسن

این اسناد در کتابهای المسقیقه و المفدک، بلاغات النساء، الاحتجاج علی أهل الملجاح، دلائل الإمامة، و شرح نهج البلاغه
أبي الحديد آمده است:

1- قال ابوبكر احمد بن عبدالعزيز الجوهري: حدثني احمد بن محمد بن يزيد، عن عبدالله بن محمد بن سليمان، عن ابيه، عن عبدالله بن الحسن بن الحسن (جوهري، همانجا؛ ابن ابي الحديد، همانجا).

2- قال ابن طيفور في بلاغات النساء قد حدث الحسين بن علوان، عن عطيه العوفي، انه سمع عبدالله بن الحسن يذكره، عن ابيه (ابن طيفور، همانجا).

3- قال المطبرسی: روی عبدالله بن المحسن بإسناده عن آبائه (طبرسی، الاحتجاج علی اهل الملجاج، ج 1، ص 9 علیه السلام).

4- قال ابو جعفر المطبري في دلائل الإمامة: قال المصنفون: حدثني محمد بن محمد بن يزيد مولي بني هاشم، قال حدثني عبدالله بن محمد بن سليمان عن عبدالله بن المحسن بن الحسن، عن جماعة من اهله (طبري، همان، ص 110).

3-6- روایت عایشه

روایتی که عایشه نقل کرده در کتب المشافی فی الإمامة و المطائف فی معرفة المطائف آمده که ناقل از او عروة بن زبیر است:

1- قال المسید المرتضی فی المشافی: اخبرنا ابو عبدالله محمد بن عمران المرزبانی: قال: حدثني محمد بن احمد المكاتب قال: حدثنا احمد بن عبيد بن ناصح المنحوي، قال: حدثني الزیادی، قال، حدثنا المشرقي بن المقاطمي، عن محمد بن اسحاق، قال: حدثنا صالح بن كيسان، عن عروه بن الزبير، عن عائشه (سيد مرتضى، المشافی فی الإمامة، ج 4، ص 69- علیه السلام 0).

2- قال المسید ابن طاووس فی المطائف: ذكر الشيخ اسعد بن سقروه (خ ل: سعيد بن سقر، اسعد بن سفروه) في كتاب الفائق عن الاربعين عن الشيخ أبي بكر احمد بن موسي بن مردويه الماصفهانى في كتاب المناقب، قال: اخبرنا اسحاق بن عبدالله بن ابراهيم، قال: حدثنا احمد بن عبيد بن ناصح المنحوي: قال: حدثني الزیادی محمد بن زياد، قال: حدثنا شرقي بن قطامي، عن صالح بن كيسان، عن المزهري، عن عروه عن عائشه (ابن طاووس، المطائف فی معرفة مذاهب المطائف، ج 1، ص 263-264).

3- علیه السلام - روایت ابو هشام محمد

این سند در دلائل الإمامة آمده و ناقل از او پسرش هشام است:

قال ابو جعفر في دلائل الإمامة: قال المصنفون: حدثنا عبدالله بن المصاحك: قال: حدثنا هشام بن محمد، عن ابيه (طبري، همان، ص 110).

3-8- روایت عوانه

این سند نیز در دلائل الإمامة آمده، و ناقل از او هشام بن محمد است:

قال ابو جعفر المطبري في دلائل الامامة: قال المصفواني: حدثنا عبدالله بن المضحاك، قال: حدثنا هشام بن محمد، عن عوانه (همانجا).

9-3- روایت ابن عایشه

این سند در المشافی و دلائل الإمامة آمده، و ناقلان از او محمد بن قاسم یمانی و نیز صفوانی هستند:

1- قال السيد المرتضى في المشافي قال الممرزبانى: حدثنا ابوبكر احمد بن محمد المكي، قال: حدثنا ابوالمعیناء محمد بن المقاسم الیمانی، قال: حدثنا ابن عائشه (سید مرتضی، همانجا).

2- قال ابو جعفر المطبري في دلائل الامامة: قال المصفواني: حدثنا ابن عائشه (طبری، همان، ص 111).

در جوامع متأخر حدیثی شیعه نیز علامه مجلسی اسناد و منابع این خطبه را در بحارالانوار ذکر کرده است. [4]

4- خطبه عیادت

دومین خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها، مانند نخستین خطبه آن بزرگوار، سرشار از بلاغت، فصاحت و حاکی از آگاهی آن حضرت بر مسائل و جریان‌های فکری و حاکم در مدینه المنبى 6 است. خطبه‌ای که از پایداری به توحید و پیروی از طریقت نبوت سرچشمه می‌گیرد. مخاطبان این خطبه و زمان و مکان ایراد آن و نیز وضعیت روحی و جسمی حضرت با خطبه نخست متفاوت است. این خطبه در حضور جمعی از زنان مهاجر و انصار ایراد شد، در حالی که حضرتش در بستر بیماری در منزلش بود. این خطبه نیز توسط راویان مختلفی با اسناد گونه‌گون نقل شده است.

4-1- راویان خطبه عیادت

خطبه‌ای که حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها در بستر بیماری برای مخاطبان خویش ایراد کردند، نیز مانند خطبه فدک، شامل راویان معصوم و غیرمعصوم زیر می‌شود:

حضرت علی علیه السلام، حضرت زین المعابدین علیه السلام، فاطمه دختر امام حسین علیه السلام، ابن عباس و عطیه عوفی.

4-2- اسناد خطبه عبادت

این خطبه با هشت سند نقل شده است که تفصیل آن‌ها بدین شرح است:

2-14- روایت امیرالمؤمنین علیه السلام

این روایت را شیخ صدوق در کتاب معانی الاخبار آورده است:

قال المصدوق في معاني الاخبار: حدثنا بهذا الحديث ابوالمحسن علي بن محمد بن المحسن المعروف بابن مقبرة المقزويني، قال: اخبرنا ابوعميدالله جعفر بن محمد بن حسن بن جعفر بن حسن بن علي بن ابي طالب عليه السلام، قال: حدثني محمد بن علي الهاشمي، قال: حدثنا عيسى بن عبدالملة بن محمد بن عمر بن علي بن ابي طالب عليه السلام، قال: حدثني ابي، عن ابيه، عن جده، عن علي بن ابي طالب عليه السلام (ابن بابويه (شيخ صدوق)، معاني الاخبار، ص 355).

4-2-2- روایت امام زین المعابدین علیه السلام

قال ابوجعفر محمد بن جرير المطبري في دلائل الامامة: حدثني ابوامفضل محمد بن عبدالملة قال: حدثنا ابوالعباس احمد بن احمد بن سعيد المهداني، قال حدثني محمد بن المفضل بن ابراهيم بن المفضل بن قيس الاشعري، قال: حدثنا علي بن حسان، عن عمه عبدالرحمن بن كثير عن ابي عبدالملة جعفر بن محمد عليه السلام، عن ابيه، عن جده علي بن الحسين عليه السلام (طبري، همان، ص 125).

4-3-2- روایت فاطمه بنت المحسین علیه السلام

تفصیل سند روایتی که به فاطمه دختر امام حسین علیه السلام می‌رسد در کتب المسقیفه و المفدک، معانی الاخبار،

دلایل الإمام

مه

و،

شرح نهج البلاغه

بدين شرح است:

1- قال احمد بن عبدالعزيز جوهری فی المسقیفه و المفدک و ابن ابی الحدید فی شرحه علی نهج البلاغه: حدثنا محمد بن زكريا، قال: حدثنا محمد بن عبدالرحمن المهلبی، عن عبدالله بن حماد بن سليمان، عن ابيه، عن عبدالله بن حسن بن حسين، عن امه فاطمه بنت المحسین علیه السلام (جوهری، همان، ص 11 علیه السلام؛ ابن ابی الحدید، همان، ج 16، ص 233).

2- قال المصدوق فی معانی الاخبار حدثنا احمد بن الحسن القطان، قال: حدثنا عبدالرحمن بن محمد المحسینی، قال: حدثنا ابوالطيب محمد بن المحسین بن حمید المخمی، قال: حدثنا ابوعبدالله محمد بن زكريا، قال: حدثنا محمد بن عبدالرحمن المهلبی، قال: حدثنا عبدالله بن محمد بن سليمان، عن ابيه، عن عبدالله بن الحسن عن امه فاطمه بنت المحسین علیه السلام (صدوق، همان، ص 353).

3- قال ابوجعفر المطبري فی دلایل الامامه حدثني ابواسحاق ابراهيم بن مخلد بن جعفر المباقري، قال حدثني ام الفضل خديجه بنت ابی بكر محمد بن احمد بن ابی الثلج، قالت: حدثنا ابوعبدالله محمد بن احمد المصفواني، قال: حدثنا ابواحمد عبدالعزيز بن يحيى الجلودي، قال: حدثني محمد بن زكريا، قال: حدثنا محمد بن عبدالرحمن المهلبی، قال: حدثنا عبدالله بن محمد بن سليمان المدائني، قال حدثني ابی، عن عبدالله بن الحسن، عن امه فاطمه بنت المحسین علیه السلام (طبري، همان، ص 128).

4-4-2- روایت ابن عباس

سند این روایت در امامی شیخ طوسی بدين شرح آمده است:

قال المشيخ: قال اخبرنا المحفار، قال: حدثنا اسماعيل بن علي المدعبلی، قال: حدثنا احمد بن علي الخزاز - ببغداد بالمكرخ بدار كعب - قال: حدثنا ابوسهل المدقاق، قال: حدثنا عبدالرزاق قال المدعبلی: حدثنا ابو يعقوب اسحاق بن ابراهيم المدبري - بصنعاء اليمین في سنه ثلاث و ثمانين و مائين - قال: حدثنا عبدالرزاق، قال: أخبرنا نعمر، عن المزهری، عن عبید الله بن عبدالله بن

عتبه بن مسعود، عن ابن عباس (طوسی، اهالی، ص 3 علیه السلام 4).

4-5-2- روایت عطیه عوفی

این روایت که ناقل آن حسن بن علوان است در کتاب بلاغات النساء بدین سند مذکور است:

قال ابن طیفور في بلاغات النساء: حدثني هارون مسلم بن سعدان، عن الحسن بن علوان، عن عطية المعوفی (ابن طیفور، همان، ص 32).

5- شروح خطابه‌های حضرت زهرا سلام الله علیها

کتاب‌ها و پژوهش‌ها در موضوعات گوناگون و به زبان‌های مختلف [5] درباره بزرگترین بانوی جهان حضرت صدیقه کبری فاطمه زهرا سلام الله علیها پیوسته رو به افزایش است. امری که حاکی از توجه عمومی به مقام و منزلت آن بانوی بهشتی دارد.

یکی از این محورهای خطبه‌های حضرت است. در بخش پیشین، اسناد این وقایع مهم معرفی و شناخته شد و در این قسمت، بعضی شروح این خطبه‌ها معرفی می‌گردد تا بیش از پیش پرده از اهمیت آن‌ها برداشته شود.

مرحوم آقا بزرگ تهرانی، در المذرعه (ج علیه السلام، ص 205) ذیل عنوان خطبة الملمة [6] می‌نوید:

« این همان خطبة حضرت زهرا 3 است که شروح بساری بر آن نگاشته شده است و ما نام آن شروح را در حرف شین (با عنوان شرح خطبه) و ابا نام و ژه در جا نگاه خود ذکر می‌کنیم ».

وی نه کتاب در شرح خطبه فدکیه حضرت زهرا سلام الله علیها بدین ترتیب ذکر می‌کند: [7]

1- شرح خطبه الملمة تألیف ابن عبدون بزاز

2- شرح خطبه الملمه (با نام ملکه اسلام) تألیف م. رزا خا. ل. کمره‌ای [8]

3- شرح خطبه الملمه تألیف ف. ش. خ. فضل‌علی قزوینی

4- شرح خطبه الملمه (با نام المدره المبهضا) تألیف س. د. محمدتقی قمی

5- شرح خطبه الملمه تألیف س. د. علی محمد تاج العلماء

6- شرح خطبه الملمه با نام کشف الممحجه تألیف س. د. عبدالله شبر

علیه السلام - شرح خطبه الملمه تألیف ف. مولی محمد نجف کرمانی

8- شرح خطبه الملمه (با نام الملمعه المبهضا) تألیف م. رزا محمدعلی انصاری قراچه‌دانی

9- شرح خطبه الملمه تألیف ف. ش. خ. مولی هادی بنایی

علاوه بر آنها، این کتابها را می‌توان یاد کرد:

10- المزهرا 3 و خطبه فدک؛ شرح المخطبة المدنیة [محمد باقر مجلسی] [9]

11- شرح المخطبة الكبرى للصدیقة الكبرى فاطمة المزهرا سلام الله علیها [10]

12- حقیقت جاودانه؛ شرح خطبه یگانه بانوی با عظمت اسلام فاطمه زهرا سلام الله علیها [11]

13- بندگی راز آفرینش؛ شرح خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها [12]

14- خطبه آتشین حضرت در بستر شهادت [13]

15- شرح خطبه المصدیقه فاطمه الزهرا سلام الله علیها [14]

16- شرح خطبه الزهراء و اسبابها [15]

1 علیه السلام - سوگنامه فدک؛ شرح خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها [16]

18- متن کامل خطابه فدک [17]

19- شرح خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها [18]

20- رخساره خورشید [19]

21- شرح خطبه فدک [20]

22- حماسه بزرگ؛ خطبه تاریخی حضرت فاطمه بعد از رحلت پیامبر 6 [21]

23- خطابه حضرت زهرا سلام الله علیها [22]

24- خروش معصومانه کوثر؛ ترجمه و شرح خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها [23]

25- شرحی بر خطبه فدک حضرت زهرا سلام الله علیها [24]

26- متن سخنرانی آیت‌الله جمال‌المحق در تفسیر خطبه [25]

2 علیہ السلام - از کوچه باغ فدک (شرح منظوم خطبه فدکیه فاطمه زهرا سلام الله علیها) [26]

28- بحثی کوتاه پیرامون خطبه فدک (برگرفته از درس‌های مجتبی‌ی‌تهرانی) [27]

29- شرحی بر خطبه حضرت زهرا سلام الله علیها [28]

30- صفای عبادت [29]

نتیجه‌گیری

با توجه به آن چه گذشت، روشن می‌شود که علمای شیعی در حفظ و انتقال تراث خویش، نهایت دقت و تلاش را به کار می‌گرفتند. خطابه‌های حضرت زهرا سلام الله علیها [فدکیه و عبادت] نیز به عنوان یکی از این میراث‌ها از این مهم مستثنی نیست. به عبارت دیگر با نگاهی از برون به خطابه‌هایی که حضرت زهرا سلام الله علیها پس از رحلت نبی اکرم⁶ ایراد کردند، می‌توان دریافت که این خطبه‌ها از طریق راویان معصوم و غیرمعصوم نقل شده و از همان قرون نخستین مورد توجه علماء بوده و با اسناد گوناگون و معتبر در منابع شیعی و سنی ثبت شده است. همچنین آن چه اخیراً بیش از هر چیزی توجه علماء و محققان را به خود معطوف کرده است، شرح‌نویسی بر خطبه‌های حضرت است تا با جلوه‌گری متانت و محتوای سخنان حضرت، اعتبار و صحت سند آن‌ها نیز فزونی یابد.

منابع

ابن أبي الحديد، عبدالمحميد، شرح نهج البلاغة، تحقيق: محمد ابوالفضل ابراهيم، قم: مكتبة آية الله المرعشي المنجفي، چاپ اول، 1404ق.

ابن بابويه قمي، محمد بن علي (شيخ صدوق)، معاني الأخبار، تصحيح: علي اكبر غفاري، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ اول، 1403ق.

ابن طاووس، علي بن موسى، المطائيف في معرفة مذاهب الطوائف، تحقيق: علي عاشوري، قم: خيام، چاپ اول، 1400ق.

ابن طیفور، احمد بن ابی طاهر، بلاغات النساء، قم: المشریف المرضی، چاپ اول، بی تا.

تهرانی، شیخ آقا بزرگ، المذریعة، بیروت: دار الأضواء، بی تا.

جوهری بصری، احمد بن عبدالعزیز، المسقیقه و المفدک، تحقیق: محمد هادی امینی، تهران: مکتبه نینوا، بی تا.

حاتم شامی، جمال المدین یوسف، المدر المنظیم فی مناقب المائمة الملهامیم، قم: جامعه مدرسین حوزة علمیه 1420ق.

حسنی یمنی، حسن بن بدرالمدین محمد، أنوار المیقین فی إمامة امیرالمومنین علیه السلام، قم: نسخه خطی کتابخانه مرکز المباحث العقائدیة.

صفایی، مریم، کتاب شناسی خطبه‌های حضرت فاطمه سلام الله علیها، مجله علوم اجتماعی با موضوع مباحث بانوان شیعه، شماره 4، تابستان 1384 ش.

طبرسی، احمد بن علی، الإحتجاج علی أهل اللجاج، تحقیق: محمد باقر خراسان، مشهد: نشر مرتضی، چاپ اول، 1403ق.

طبری آملی، محمد بن جریر بن رستم، دلائل الإمامة، تحقیق: قسم الدراسات الإسلامیة مؤسسة البعثة، قم: بعثت، چاپ اول، 1413ق.

طوسی، محمد بن حسن، الأهمالی، تحقیق: مؤسسة البعثة، قم: دار الثقافة للطباعة و النشر و المتوزیع، چاپ اول، 1414ق.

مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار المجامعة لدرر اخبار الأئمة الماطهار، تحقیق: جمعی از محققان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، 1403ق.

مجله گلستان قرآن، کتابشناسی حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها، شماره 6، مرداد 1380 ش.

موسوی، مرتضی علی بن حسین، المشافی فی الإمامة، تهران: موسسه المصادق، 1410 ق.

f_fattahizadeh@alzahra.ac.ir

×. دانشیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهرا.

mr.rasuli@ut.ac.ir

××. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران.

[3]. نک: ابن طیفور، بلاغات النساء، ص 23.

[4]. نک: ج 29، ص 215-220.

[5]. فارسی، عربی، اردو، انگلیسی، روسی و ... نک: مجله گلستان قرآن، کتابشناسی حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها، شماره 6، مرداد 1380.

[6]. الممه کی از اسامی خطبه حضرت زهرا 3 است. واژه لمه در مقدمه خطبه حضرت آمده است «فاقبلت فی لمه من حفتها...» لمه به معنای گروه است و خطبه، با آن نام شناخته می‌شود.

[7]. نک. همان، ج 13، ص 224.

[8]. این کتاب شامل شرح هر دو خطبه [فدکیه و عیادت] می‌باشد که پس از چند دهه، اخیراً توسط انتشارات کتابفروشی اسلامیة تهران چاپ مجدد شده است.

[9]. علق علیه و اکمله: شریعتمداری، محمد تقی، المصحح: استاد ولی، حسین، تهران: گلستان کوثر، 1381 ش.

[10]. مجلسی، محمدباقر، اعداد: المسید اسعد کاظم المقاضی، قم: باقیات: 1433 ق.

[11]. ملبوبی، محمد باقر، تهران: کتابخانه صدر، 1350 ش.

[12]. تألیف سید عبدالمحسین دستغیب شیرازی، قم: کتاب فروشی داوری، 1398 ق، 400 ص، جیبی.

[13]. مکارم شیرازی، ناصر، مشهد: انجمن محبان المفاطمه، 1363 ش.

[14]. آل شبیرخاقانی، محمد طاهر، تحقیق: خاقانی، محمد کاظم، قم: انوارالمهدی، 1412 ق، 2 علیه السلام ص، وزیر.

[15]. قمیحا، شیخ نزیه، بیروت: موسسه الموفاء، 1415 ق، 390 ص، وزیر.

[16]. نقوی، محمد تقی، تهران: المزهراء، 13 علیه السلام 2 ش.

[17]. مترجم: انصاری، محمدباقر، رجایی، حسین، قم: انتشارات المهادی، 13 علیه السلام 6 ش.

[18]. تألیف سید عزالدین حسینی زنجانی، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، 13 علیه السلام علیه السلام ش، 506 ص، رقعی.

[19]. تألیف خلجی، محمدتقی، قم: انتشارات میثم تمار، 13 علیه السلام 9 ش. 43 علیه السلام ص، وزیر.

[20]. شریعتمداری، محمد تقی، تهران: انتشارات منیر، 13 علیه السلام 9ش، 94ص، رقعی.

[21]. مکارم شیرازی، ناصر، شاعر: محمد اشعری، تهران: نشر فؤاد، 1384ش.

[22]. سلطانی نسب، ابراهیم، تهران: نشر آرام دل، 1385ش.

[23]. شریعتی، علی، قم: میثم تمار، 138 علیه السلام ش.

[24]. صفایی حائری، علی، قم: لیلۃ المقدر، 1388ش.

[25]. تهران: فراندیش، 1388ش.

[26]. رضایی دیورودی، سروده، چاپکسر: نوین پویا، 1389ش.

[27]. تهران: موسسه فرهنگی پژوهشی مصابیح المهدی، ویراست 3، 1391ش.

[28]. هاشمی، احمدرضا، تهران: سازمان تبلیغات جلوه نور اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، 1392ش.

[29]. اثر حسین فریدونی، این کتاب که فقط شرح خطبه عیادت را در می‌گیرد، توسط انتشارات مکیال زیر چاپ است.